

JURIDINIO ASMENS TEISINĖ ATSAKOMYBĖ APLINKOSAUGOS SRITYJE: VEIKSMINGUMO PROBLEMATIKA ĮGYVENDINANT DARNAUS VYSTYMOŠI TIKSLUS

Linas Meškys *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4545
Elektroninis paštas linas@adv.lt*

Pateikta 2007 m. gruodžio 1 d., parengta spausdinti 2008 m. kovo 21 d.

Santrauka. 1992 m. Rio de Žaneire vykusiame Pasaulio Viršūnių susitikime, kuriame kaip savarankiška valstybė dalyvavo ir Lietuva, darnus vystymasis buvo įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija, kurios esmė – aplinkosaugos, ekonominių bei socialinių visuomenės tikslų tarpusavio kompromisas ir darna.

Juridiniai asmenys, siekdami savo veiklos tikslų, neretai ekonominių tikslų iškelia aukščiau už kitus ir ne mažiau svarbius aplinkosaugos bei socialinius tikslus ir taip kėsina į darnaus vystymosi ideologijos įgyvendinimą. Viena iš priemonių norint užtikrinti darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą – darnus juridinių asmenų teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje teisinis reguliavimas ir veiksmingas šio instituto taikymas.

Šiame straipsnyje siekiama sistemškai ištirti juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumą įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. Tuo tikslu straipsnyje pristatoma darnaus vystymosi ideologijos samprata, aptariamos juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje rūšys bei tiriama juridinio asmens administracinės, civilinės bei baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus.

Pagrindinės sąvokos: juridinis asmuo, teisinė atsakomybė aplinkosaugos srityje, darnus vystymasis.

ĮVADAS

Pramoninė ir kita ūkinė veikla daro didelę įtaką aplinkai ir neretai tokia veikla lemia žalos aplinkai atsiradimą. Neabejotina, kad vieni iš pagrindinių pramonės, transporto, energetikos ir kitų ūkio šakų plėtros subjektų – juridiniai asmenys, kurie šiuolaikinėje civilizuotoje valstybėje yra vieni iš aktyviausių visuomeninių santykių dalyvių.

Juridiniai asmenys, kurių pagrindinis veiklos tikslas – siekti pelno, tampa vienu iš pagrindinių grėsmės aplinkai šaltinių. Juridiniai asmenys, siekdami organizacijų veiklos tikslų, naudoja savo ekonomines, politines ir kitokias socialines galias, todėl geba daryti didžiulį

neigiamą ar teigiamą poveikį žmogaus, visuomenės ir valstybės gyvenimui [1].

Šios objektyvios priežastys lemia veiksmingo teisinio reguliavimo poreikį, o aplinkos apsauga ir siekis užtikrinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos interesų derinimą tampa kiekvienos valstybės prioritetine kryptimi.

Viena iš pagrindinių priemonių užtikrinti, kad juridiniai asmenys paklustų aplinkosaugos teisės reikalavimams, – valstybės prievartos mechanizmas ir teisinės atsakomybės institutas. Literatūroje teigiama, kad teisinės atsakomybės už aplinkosaugos teisės pažeidimus reikšmė ir svarba – didžiulė ir ji vis labiau didėja įgyvendinant valstybių politinę, socialinę-ekonominę ir kultūrinę reformą [2]. Tačiau įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus teisinės atsakomybės kaip aplinkos apsaugos priemonės samprata ir paskirtis turi keistis. Teisinė atsakomybė turi būti ne vien valstybės prievartos

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros lektorius, daktaras.

taikymas, ji turi būti nukreipta ir į aplinkosaugos, ekonominių bei socialinių visuomenės tikslų derinimą, taip pat žmogaus, visuomenės ir valstybės gyvybiškai svarbių interesų apsaugojimą nuo vidinių ir išorinių grėsmių, kylančių aplinkosaugos, ekonominio ir socialinio vystymosi srityse.

Autoriaus nuomone, tema yra aktuali, ir pats laikas analizuoti problemą. Lietuvos teisės doktrinoje šiam klausimui beveik neskiriama dėmesio, stinga diskusijų vertinant juridinių asmenų teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumą siekiant darnaus vystymosi tikslų, neanalizuojami probleminiai juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje klausimai.

Straipsnio tyrimo objektas – juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumas įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. **Straipsnio tikslas** – sisteminiu požiūriu ištirti juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumą įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. Siekiant apibrėžto tikslo darbe iškelti šie **uždaviniai**: 1) pristatyti darnaus vystymosi ideologijos sampratą; 2) atskleisti juridinio asmens teisinės atsakomybės rūšis aplinkosaugos srityje bei 3) ištirti juridinio asmens teisinės atsakomybės rūšių aplinkosaugos srityje veiksmingumą įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. Straipsnyje *deskriptyvinis metodas* taikytas pristatant darnaus vystymosi ideologijos koncepciją, *analitinis-kritinis metodas* taikytas vertinant juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje teisinio reguliavimo trūkumus ieškant galimų sprendimų būdų. *Sisteminiu metodu* atskleidiama juridinio asmens teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje įtaka aplinkosaugos, socialinių ir ekonominių tikslų suderinamumui. *Lyginamuoju metodu* vertinama juridinių asmenų teisinės atsakomybės rūšių aplinkosaugos srityje veiksmingumas įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus.

1. DARNAUS VYSTYMOŠI IDEOLOGIJOS SAMPRATA

Sparčiai didėjanti pasaulio ekonominės plėtros neigiama intervencija į aplinką tapo viena iš svarbiausių daugelio šalių problemų, o poreikis apsaugoti aplinką – visos žmonijos iššūkiu.

Vienas iš būdų apsaugoti aplinką ir žmogų – atsakyti tolesnio ekonominio vystymosi ir griežtai apriboti žmonių norus turėti vis daugiau civilizacijos teikiamų gėrybių. Tačiau tai prieštarautų objektyviems visuomenės raidos dėsniams ir žmogaus prigimčiai, taigi reikia ieškoti kitų būdų, kad neatsisakant tolesnio ekonominio augimo būtų galima išspręsti sparčiai didėjančias aplinkos problemas [3].

Prieš keletą dešimtmečių tarptautinė pasaulio bendruomenė rado universalų būdą – darnų vystymąsi, kurio esmė yra trijų lygiaverčių – aplinkosaugos, ekonominių ir socialinių – visuomenės tikslų derinimas.

1992 m. Rio de Žaneire vykusiame Pasaulio Viršūnių susitikime, kuriame kaip savarankiška valstybė dalyvavo ir Lietuva, darnus vystymasis buvo įteisintas

kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija. Nors darnaus vystymosi ideologijos atsiradimą iš esmės lėmė poreikis apsaugoti aplinką nuo neigiamos ekonominės intervencijos, reikia pasakyti, kad šioje ideologijoje aplinka nėra laikoma absoliučia, nepažeidžiama ir neliečiama vertybe. Suvokiant, kad daugelis ūkio šakų negali funkcionuoti be aplinkos ir jos išteklių naudojimo, darnaus vystymosi ideologijoje pripažįstamas poreikis derinti ekonominę bei socialinę pažangą ir aplinkos apsaugą [4]. Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas pažymėjo, kad subalansuota plėtra, t. y. darnus vystymasis, yra pagrindinis tinkamos verslo vadybos požymis ir kad ekonomikos augimas bei sveika aplinka turi būti neatsiejami [5].

Vis dėlto nors aplinkosaugos, ekonominiai ir socialiniai tikslai yra laikomi lygiaverčiais, Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio šalių, galima išvėgti ekonominio tikslo vyravimą, kuriam nemažą įtaką daro būtent juridiniai asmenys.

Neigiama juridinių asmenų veiklos įtaka aplinkai tapo dideliu iššūkiu tiek Europai, tiek visam pasauliui [6], todėl vienas iš esminių klausimų sprendžiant aplinkosaugos problemas – veiksmingai užtikrinti, kad juridiniai asmenys laikytųsi aplinkosaugos teisės reikalavimų [7], o viena iš priemonių norint užtikrinti darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą – darnus juridinių asmenų teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje teisinis reguliavimas ir veiksmingas šio instituto taikymas.

2. JURIDINIO ASMENS TEISINĖS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS SRITYJE RŪŠYS

Pradėjus įgyvendinti aplinkosaugos teisinį reguliavimą iš pradžių su aplinkosaugos teisės pažeidimais buvo bandoma kovoti menkomis piniginėmis baudomis [8]. Tačiau taikant tokį teisinį režimą juridiniai asmenys nebuvo skatinami paklusti aplinkosaugos teisės reikalavimams – jiems ekonomiškai buvo naudingiau ir toliau teršti aplinką bei mokėti baudas, nei paklusti aplinkosaugos teisės reikalavimams [9]. Iš esmės toks teisinis reguliavimas sisteminiu požiūriu vaidino disfunkcinį vaidmenį – aplinkosaugos teisės normų laikymasis padidindavo juridinių asmenų ekonominės veiklos vykdymo išlaidas, vadinasi, juridiniai asmenys, ar dėl teisinės pareigos, ar dėl visuomeninių paskatų besistengiantys laikytis įstatymų, nebegalėdavo konkuruoti su įstatymų pažeidėjais ir prarasdavo turimas pozicijas rinkoje [8, p. 2455–2456].

Vis dėlto neigiama juridinių asmenų įtaka aplinkai nereiškia, kad juridinių asmenų dalyviai ar patys juridiniai asmenys yra piktavaliai ir tyčia niokoja aplinką. Svarbesnis aspektas yra tai, kad neigiama verslo įtaka aplinkai pirmiausia yra šiuolaikinio verslo plėtojimo būdas, priemonė siekti pelno, būti konkurencingiems rinkoje [1]. Nepaisant to, paklusimas aplinkosaugos teisės reikalavimams ir tokių reikalavimų laikymosi užtikrinimas yra būtinas siekiant darnaus vystymosi tikslų [10].

Darnus vystymasis yra ilgalaikio visuomenės vystymosi ideologija, todėl juridinių asmenų teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje institutas negali būti analizuojamas neatsižvelgiant į šios ideologijos tikslus. Teigiama, kad šiuolaikinę aplinkos apsaugą vis labiau harmonizuoja darni vystymosi sistema, t. y. aplinkosaugos ir socialinis-ekonominis vystymasis, o tai leidžia ekologizuoti naujus teisės aktus priimant aplinkosauginės – ekonominės ir aplinkosaugos – teisinės atsakomybės priemones [2].

Viena iš priemonių įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus – juridinių asmenų teisinės atsakomybės instituto aplinkosaugos srityje teisinis reguliavimas, skirtas aplinkosaugos, ekonominiams ir socialiniams tikslams įgyvendinti. Teigiama, kad juridinių asmenų atskaitingumas yra vienas iš esminių dalykų siekiant darnaus vystymosi tikslų [11].

Pagrindinis Lietuvos Respublikos teisės aktas aplinkos apsaugos srityje – Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas – numato, kad asmenys, pažeidę aplinkos apsaugos reikalavimus, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, t. y. asmenims už aplinkos apsaugos teisės pažeidimus yra taikoma teisinė atsakomybė [12]. Juridiniai asmenys, pažeidę aplinkosaugos teisės normas, gali tapti trijų teisinės atsakomybės rūšių – civilinės, baudžiamosios ir administracinės – subjektais. Tačiau reikia pripažinti, kad Lietuvos įstatymų leidėjo dėmesys teisinės atsakomybės veiksmingumo požiūriu nėra visapusiškai pagrįstas, jis labiau sutelktas į juridinių asmenų civilinės atsakomybės instituto aplinkosaugos srityje teisinį reguliavimą, t. y. į žalos aplinkai atlyginimo mechanizmą. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje numatyta, kad „*žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visada didesnės už išlaidas žalai išvengti, juo labiau kad kartais žalos atlyginti apskritai neįmanoma, todėl prevencija yra racionaliausias veikimo būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji iškilo*“ [13]. Tokia Lietuvos Respublikos valstybinės aplinkos apsaugos strategijos nuostata suponuoja racionalios, t. y. į aplinkosaugos teisės pažeidimų prevencijos principo įgyvendinimą orientuotos, valstybės politikos prioritetą bei viešosios teisės atsakomybės (administracinės ir baudžiamosios) svarbą.

3. JURIDINIO ASMENS ADMINISTRACINĖS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS SRITYJE VEIKSMINGUMO PROBLEMATIKA ĮGYVENDINANT DARNAUS VYSTYMOŠI TIKSLUS

Administracinė atsakomybė – viena iš atsakomybės rūšių, plačiausiai taikoma už ekologinius teisės pažeidimus [14, p. 254.]. Ši teisinė atsakomybės rūšis dėl savo pobūdžio ir paskirties laikoma potencialiai veiksminga teisinės atsakomybės rūšimi siekiant darnaus vystymosi tikslų, t. y. aplinkosaugos, ekonominių ir socialinių, suderinimo.

Vis dėlto žvelgiant iš darnaus vystymosi ideologijos perspektyvos juridinio asmens administracinės atsa-

komybės aplinkosaugos srityje paskirtis ir jos apibrėžimas turėtų būti papildomi administracinės atsakomybės instituto pareiga derinti aplinkosaugos, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus. Administracinės atsakomybės paskirtis turi keistis, administracinės atsakomybės institutas turi tapti darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo priemone.

Teigiama, kad administracinės atsakomybės problema glaudžiai susijusi su bendromis teisinės atsakomybės aktualijomis ir, be abejonės, reikalauja naujo modernaus požiūrio tiek į jos sampratą, tiek ir į turinį [15, p. 21]. Tokiu moderniu požiūriu į administracinę atsakomybę gali būti nauja šio instituto paskirtis, t. y. pareiga derinti skirtingus visuomenės interesus ekonominėje, socialinėje ir aplinkosaugos srityse.

Juridinio asmens administracinė atsakomybė aplinkosaugos srityje turi būti orientuota į darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, ekologinio saugumo užtikrinimą, aplinkosaugos teisės pažeidimų ir žalos aplinkai padarymo prevenciją, ji taip pat turi atlikti „sudrausminimo funkciją“, kad juridiniai asmenys nesutelktų pastangų tik į vieną – ekonominį visuomenės tikslą neigdami kitus, t. y. socialinius ir aplinkosaugos, visuomenės interesus. Kita vertus, administracinė atsakomybė, būdama svarbius socialinių santykių reguliatorius ir darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo priemone, neturi fетиizuoti aplinkosaugos tikslo. Pagrindine administracinės atsakomybės paskirtimi turi tapti lygiaverčių visuomenės tikslų suderinimas ir jų tarpusavio kompromisas.

Juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje institutas turi tapti priemone, skatinančia (o nepaklusus – verčiančia) juridinius asmenis siekti aplinkosaugos, ekonominių ir socialinių tikslų kompromiso, imtis visų įmanomų atsargomų priemonių, kad jų ekonominė veikla būtų suderinama su švarios ir sveikos aplinkos išsaugojimu, taip pat su socialiniais visuomenės poreikiais. Juridiniai asmenys, savo noru nepageidaujantys prisidėti prie darnaus vystymosi įgyvendinimo, remiantis administracinės atsakomybės institutu dėl visuomenės labo turi būti priversti tai padaryti. Kita vertus, juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje teisinis reguliavimas turi būti darnus ir subalansuotas, t. y. jis negali būti orientuotas tik į socialinių ir aplinkosaugos tikslų prioritetą, o į ekonominių tikslų „pažabojimą“, kadangi tai gali sukelti ne mažiau sunkius socialinius ir aplinkosaugos padarinius.

Deja, Lietuvoje juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje instituto teisinis reguliavimas nėra nukreiptas į darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą. Pagrindiniai juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje instituto teisinio reguliavimo trūkumai, neleidžiantys Lietuvos Respublikoje įgyvendinti darnaus vystymosi tikslų, yra tai, kad teisės normose pernelyg mažai teisiškai formalizuotų ekonominių ir vadybinių reguliatorių, nesuderintos teisinio reguliavimo priemonės. Įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje institutas bus socialiai veiksmingas tuo atveju, jeigu bus sudaryta darni reguliacinė aplinka, vyraus ne fragmentiškas, bet sisteminis

valstybės požiūris į juridinių asmenų administracinės atsakomybės aplinkosaugos srityje institutą, o valstybės politika bus nukreipta į aplinkosaugos teisės pažeidimų prevenciją.

4. JURIDINIO ASMENS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS SRITYJE VEIKSMINGUMO PROBLEMATIKA ĮGYVENDINANT DARNAUS VYSTYMOŠI TIKSLUS

Kita plačiai juridiniams asmenims taikoma teisinė atsakomybės rūšis aplinkosaugos srityje – civilinė atsakomybė, taikoma tais atvejais, kai juridinių asmenų padaryti aplinkosaugos teisės pažeidimai lemia žalą aplinkai atsiradimą. Pagrindinė civilinės atsakomybės už aplinkosaugos teisės pažeidimus taikymo funkcija – kompensuoti neteisėtais veiksmais padarytą žalą aplinkai. Žala aplinkai yra būtina valstybės intervencijos sąlyga – ar ta intervencija būtų baudžiamosios teisės draudimai, ar administracinis reguliavimas, ar deliktinė atsakomybė [16].

Vienas iš deklaruojamų civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje tikslų – prevencijos principo įgyvendinimas. Vis dėlto reikia pripažinti, kad pagrindinė civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje paskirtis yra ne prevencijos, o aplinkai, asmenims ir turtui padarytos žalos atlyginimas, t. y. taikant šią teisinę atsakomybę pagrindine laikytina nuostolių atlyginimo, arba kompensavimo, funkcija, tuo tarpu prevencijos funkciją vertėtų laikyti tik papildoma, arba fakultatyvine.

Teisinėje literatūroje teigiama, kad teršimo kontrolei skiriama daug dėmesio, tačiau mažai – teršimo prevencijai. Teršimo prevencija gali būti veiksminga ir lanksti priemonė, pakeisianti nuostolių atlyginimo metodą. Teršimo prevencijos metodas gali būti įgyvendinamas sukuriant schemas, skatinančias priimtinausią teršimo prevencijos priemonių pasirinkimą su teršimo veikla susijusiems tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims [17]. Nepaisant to, kad visuotinai pripažįstama, jog prevencija yra veiksmingesnis aplinkos apsaugos užtikrinimo būdas, įstatymų leidėjų dėmesys yra sutelktas į juridinių asmenų civilinės atsakomybės instituto aplinkosaugos srityje teisinį reguliavimą, t. y. į žalą aplinkai atlyginimo mechanizmą. Tačiau Lietuvos Respublikos valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje numatyta, kad „žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visais atvejais būna didesnės už išlaidas žalai išvengti, juo labiau kad kartais žalos atlyginti apskritai neįmanoma, todėl prevencija yra racionalesnis veikimo būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji jau atsirado“ [13].

Vadinasi, vienas iš esminių klausimų – ar civilinė atsakomybė aplinkosaugos srityje yra pakankama priemonė norint užtikrinti tinkamą aplinkosaugos saugumo lygį, ar ši teisinė atsakomybės rūšis padeda derinti aplinkosaugos, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus?

Teisinėje literatūroje dažnai teigiama, kad civilinė atsakomybė nėra tinkamiausia priemonė norint užtikrinti žalą aplinkai prevenciją [18]. Civilinė atsakomybė

aplinkosaugos srityje yra nukreipta į nuostolių atlyginimą, t. y. iš esmės atlieka tik kompensacinę funkciją, todėl adekvati ir prasminga prevencija gali būti užtikrinta tik taikant griežtesnę atsakomybę už aplinkosaugos teisės pažeidimus [18]. Aplinkosaugos srityje dominuoja viešoji, o ne privatinė teisė [19], todėl siekiant prevencinių tikslų aplinkosaugos teisės aktų pažeidėjams atitinkamai turėtų būti taikoma ir viešoji atsakomybė (administracinė ir baudžiamoji). Galima išgirsti nuomonių, kad atsakomybė nėra tinkama priemonė, skatinanti aplinkosaugos reikalavimų laikymąsi, nebent atsakomybė pasitelkiama (naudojama) kaip sankcija už aplinkosaugos reikalavimų nesilaikymą [20].

Vertinant juridinių asmenų civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumą ir reikšmę įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus būtina įvertinti dar vieną aplinkybę – juridinių asmenų civilinės atsakomybės draudimą. Šiuolaikiniuose ekonominiuose santykiuose įprasta, kad juridiniai asmenys draudžia savo civilinę atsakomybę. Taigi galimi atvejai, kai juridinio asmens turimą atlyginti žalą aplinkai atlygins draudimo kompanijos. Vadinasi, tokiu atveju juridiniai asmenys nepatirs jokių neigiamų pasekmių, viešo pasmerkimo, net nepatirs finansinių nuostolių. Teigiama, kad sankcija yra veiksminga tik tuomet, kai ji yra didesnė nei draudimo polise nurodyta maksimali draudimo suma, t. y. sankcija tokiu atveju yra tik ta suma, kurios nekompensuoja draudimas [21].

Tokia padėtis aiškiai rodo civilinės atsakomybės instituto nepakankamumą norint sustabdyti aplinkosaugos teisės pažeidimus ir siekti prevencinių tikslų. Kita vertus, juridiniams asmenims taikomos civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje svarba yra neabejotina – juridiniai asmenys privalo atlyginti aplinkosaugos teisės pažeidimais asmenims, jų turtui ir aplinkai padarytą žalą.

Tačiau vertindami šio instituto veiksmingumą ir svarbą įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus galime teigti, kad juridinių asmenų civilinė atsakomybė aplinkosaugos srityje nėra tinkamiausia ir veiksmingiausia priemonė įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus.

Kadangi, kaip minėta, civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje prevencinė funkcija yra gana ribota siekiant užtikrinti juridinių asmenų aplinkosaugos teisės pažeidimų prevenciją, civilinės atsakomybės institutas turi būti taikomas kartu su viešosios, t. y. su baudžiamosios arba administracinės, atsakomybės institutais, kurių pagrindinė paskirtis – aplinkosaugos teisės pažeidimų prevencija. Kitaip tariant, darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo svarba skatina sistemiškai taikyti juridinių asmenų teisinę atsakomybę.

5. JURIDINIO ASMENS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS APLINKOSAUGOS SRITYJE VEIKSMINGUMO PROBLEMATIKA ĮGY- VENDINANT DARNAUS VYSTYMOŠI TIKSLUS

Baudžiamoji atsakomybė – tai griežčiausia teisinė atsakomybės rūšis, taikoma juridiniams asmenims už

aplinkosaugos teisės pažeidimus – aplinkosauginius nusikaltimus.

Baudžiamosios atsakomybės taikymą pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus lemia tai, kad kai kurie iš šių pažeidimų yra labai pavojingi žmonių sveikatai, gyvajai gamtai, padaro didelę žalą aplinkai – sunaikinami ar neteisėtai įgyjami gamtos išteklių [14, p. 260].

Viena iš pagrindinių priežasčių, lėmusių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje įtvirtinimo būtinybę, – juridinių asmenų civilinės atsakomybės instituto, kurio pagrindinė paskirtis – žalos atlyginimas, neveiksmingumas siekiant įgyvendinti pagrindinius aplinkosaugos politikos principus ir pasiekti darnaus vystymosi tikslus. Teigiama, kad „*vykstant pasauliniams globalizacijos procesams ir susiliejant multimilijoninėms bendrovėms, vien civilinio teisinio nuostolių atlyginimo reguliavimo nebeužtenka, ypač kai siekiama apginti vartotojų interesus, neleisti monopolizuoti šalies rinkų, aplinką apsaugoti nuo taršos ir pan.*“ [22, p. 91–105].

Tiek ekonominėje, tiek ir teisinėje literatūroje reiškiamą nuomonę, kad civilinė teisė yra nepakankama ir netapati priemonė, galinti asmenis sulaikyti nuo aplinkosaugos teisės pažeidimų, tuo tarpu baudžiamoji teisė gali apsaugoti ekologines vertybes ir interesus [23].

Darnaus vystymosi tikslai lemia prevencijos principo svarbą aplinkosaugos politikoje, o tai savo ruožtu suponuoja juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje instituto reikšmę. Visuotinai sutinkama, kad realus baudžiamųjų įstatymų taikymas nusikaltimus padariusiems asmenims daro atitinkamą poveikį kitiems, potencialiai linkusiems nusikalsti, asmenims. Kitaip tariant, baudžiamaisiais draudimais siekiama apskritai išvengti nusikaltimų [24, p. 25]. Baudžiamasis poveikis gali būti pasiektas baudžiamosiomis, o ne kompensacinėmis sankcijomis [22].

Taigi viena iš pagrindinių priežasčių, lemiančių baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimą juridiniams asmenims, nesilaikantiems aplinkosaugos teisės reikalavimų ir darantiems aplinkosauginius nusikaltimus, laikoma tai, kad baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas suteikia prielaidas daryti įtaką juridinių asmenų veiklai siekiant įgyvendinti svarbiausią – prevencijos aplinkosaugos politikos principą, o kartu ir darnaus vystymosi tikslus.

Reikia pažymėti, kad nors baudžiamosios atsakomybės taikymas juridiniams asmenims už aplinkosaugos teisės pažeidimus padeda siekti svarbių aplinkosaugos politikos tikslų ir įgyvendina kertinius aplinkosaugos principus, vienu svarbiausiu ir sudėtingiausiu klausimu tampa šio instituto veiksmingumo problematika įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus. Svarbu nustatyti, ar juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė aplinkosaugos srityje tikrai yra geriausias būdas, lemiantis juridinių asmenų elgesį ir užtikrinantis aplinkosaugos reikalavimų laikymąsi, prevenciją ir darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą.

Vertinant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje veiksmingumą siekiant darnaus vystymosi tikslų, pirmiausia reikia įvertinti tai,

kad nusikaltimai aplinkosaugos srityje skiriasi nuo kitų nusikaltimų, nes šie nusikaltimai yra glaudžiai susiję su verslo interesais [25], t. y. neretai jie yra daromi atliekant socialiai naudingas veiklas (pvz., daugeliu atvejų aplinkos teršimas nėra neteisėtas *per se*) [26]. Juridinių asmenų veikla iš esmės yra socialiai naudinga valstybei ir jos gyventojams, „ *todėl siekiant optimalaus bauginamojo poveikio turi būti įvertinama teisės pažeidimu gaunama nauda, tikimybė, kad teisės pažeidimas bus išaiškintas, pažeidėjo turtinė padėtis ir kt.*“ [22].

Juridinių asmenų socialiai naudinga veikla turi būti laikoma svarbiu veiksmu vertinant baudžiamosios atsakomybės instituto veiksmingumą siekiant darnaus vystymosi tikslų. Šis veiksnys yra svarbus norint išvengti juridinių asmenų „sužlugdymo“ už aplinkosauginius nusikaltimus taikant per griežtas baudžiamąsias sankcijas.

Teisinėje ir ekonominėje literatūroje teigiama, kad baudžiamoji atsakomybė už aplinkosauginius nusikaltimus yra tarsi geluonis plėtojant verslą. Ypač dėl to, kad baudžiamąjį persekiojimą taikiniu vis dažniau tampa mažos įmonės, o ne didelės, rafinuotos korporacijos [27, p. 490–491]. Teigiama, kad „net toms įmonėms, dėl kurių nevykdomas baudžiamasis persekiojimas, nuolatine „drakonišku“ bausmių grėsmė kelia didžiulį emocinį stresą daugelyje verslo sričių“ [28, p. 219–220]. Kitaip tariant, juridiniai asmenys, bijodami griežtų baudžiamųjų sankcijų, neretai imasi pernelyg didelių atsargumo priemonių, aplinkosaugos tikslą iškelia aukščiau nei ekonominį ir socialinį tikslus.

Tačiau darnaus vystymosi tikslas nėra vien aplinkos apsauga. Ši ideologija skatina aplinkosaugos tikslus derinti su kitais, ne mažiau svarbiais ekonominiais ir socialiniais tikslais. Todėl šiuo atžvilgiu juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje institutas dėl griežto pobūdžio ir sunkių padarinių gali būti neveiksmingas siekiant suderinti tris skirtingus ir vienas kitam prieštaraujančius tikslus. Juridinių asmenų patraukus baudžiamąjį atsakomybės už aplinkosauginius nusikaltimus iškyla grėsmė ekonominiams ir socialiniams tikslams, t. y. aplinkos apsaugos tikslas gali užgožti kitus du – ekonominį ir socialinį tikslus. Tokia padėtis suponuoja prielaidą, kad siekiant darnaus vystymosi tikslų juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė aplinkosaugos srityje gali įgauti disfunkcinį atspalvį.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje instituto ribotą veiksmingumą įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus lemia ir šio instituto trūkumai. Vienas iš pagrindinių – šio instituto nelankstumas (neoperatyvumas) ir didelės taikymo išlaidos. Baudžiamosios atsakomybės taikymą juridiniams asmenims už aplinkosauginius nusikaltimus reguliuoja baudžiamąjį proceso normos, kurių sudėtingumas ir procedūrų gausa neleidžia lanksčiai ir operatyviai reaguoti į aplinkosaugos teisės pažeidimus, o tai suponuoja prielaidą, kad juridiniai asmenys, pažeidę aplinkosaugos teisės normas, gali likti nenubausti. Aplinkybė, kad juridiniai asmenys už aplinkosauginius nusikaltimus lieka nenubausti dėl baudžiamosios atsakomybės neoperatyvumo, neleidžia derinti aplinkosaugos, ekonominius ir socialinius tikslus, t. y. įgyvendinti pagrindinę darnaus

vystymosi ideologijos misiją, kadangi tokiu atveju aplinkosaugos tikslus užgožia kiti – ekonominiai ir socialiniai tikslai.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje neoperatyvumas – ne vienintelė šio instituto neveiksmingumo problema. Ne mažiau svarbu ir tai, kad baudžiamųjų sankcijų taikymas valstybei atsieina brangiau nei administracinių sankcijų taikymas [29], taip pat baudžiamąsias sankcijas yra sunkiau taikyti dėl ilgo proceso, dėl to, kad reikia įrodyti individų ir juridinių asmenų, pažeidusių aplinkosaugos teisės normas, kaltę ar neatsargumą [30].

Be to, baudžiamoji atsakomybė, kaip griežčiausia teisinė atsakomybės rūšis, turėtų būti taikoma tik išimtiniais atvejais, t. y. tik kai nusikaltimai aplinkosaugos srityje yra itin sunkūs ir padaro didelę žalą aplinkai. Tuo tarpu darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimas reikalauja nuolatinio ir nepertraukiamo ekonominių, socialinių bei aplinkosaugos tikslų derinimo kontrolės.

Nors teigiama, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė socialiai pageidautina tik labai retais atvejais [31], siekiant nustatyti, kokiais būtent atvejais baudžiamosios atsakomybės taikymas juridiniams asmenims yra labiausiai socialiai pageidautinas, būtina įvertinti baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims naudą ir tai, ką galima pasiekti naudojant kitas teisinės atsakomybės rūšis ar aplinkosaugos pažeidimų (nusikaltimų) prevencijos priemones.

Kita vertus, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aplinkosaugos srityje instituto veiksmingumas siekiant darnaus vystymosi tikslų negali būti vertinamas atskirai nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių. Tais atvejais, kai padaromi pavojingiausi aplinkosaugos teisės pažeidimai (t. y. nusikaltimai), juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė gali būti vienintelė socialiai teisinga teisinė atsakomybės rūšis. Be to, šis institutas gali kompensuoti juridinių asmenų civilinės atsakomybės aplinkosaugos srityje nepakankamą veiksmingumą.

IŠVADOS

1. Darnaus vystymosi, kurio esmė – trijų lygiaverčių aplinkosaugos, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų tarpusavio darna ir kompromisas, įgyvendinimas sudaro prielaidas neleisti išsigalėti ekonominiam tikslui kitų tikslų atžvilgiu kartu nesuabsoliutinant aplinkos, o sudarant sąlygas koegzistuoti lygiaverčiams tikslams. Viena iš priemonių, galinti užtikrinti darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, – juridinių asmenų teisinės atsakomybės aplinkosaugos srityje institutas ir jo veiksmingas taikymas.

2. Šiuolaikinės teisės samprata ir pasikeitusi vertybių skalė suponuoja poreikį keisti administracinės atsakomybės sampratą ir paskirtį. Juridinio asmens administracinė atsakomybė aplinkosaugos srityje turi būti orientuota į darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, ekologinio saugumo užtikrinimą, aplinkosaugos teisės pažeidimų ir žalos aplinkai padarymo prevenciją, taip pat turi atlikti sudrausminimo funkciją, kad juridiniai asmenys pernelyg nesutelktų dėmesio tik į vieną – eko-

nominį visuomenės tikslą neįgyvendinti kitus, t. y. visuomenės socialinius ir aplinkosaugos interesus.

3. Nesisteminis juridinio asmens civilinės atsakomybės instituto taikymas (t. y. netaikant viešosios teisės atsakomybės rūšių) aplinkosaugos srityje gali įgyti disfunkcinę atspalvį. Be to, tai nedera su darnaus vystymosi tikslais ir prevencijos principu. Civilinės atsakomybės disfunkcija gali būti sumažinta arba panaikinta, jeigu juridiniai asmenys, padarę žalą aplinkai, bus traukiami ne tik civilinė, bet ir viešojo atsakomybės, kurios paskirtis – sulaukyti asmenis nuo aplinkosaugos teisės pažeidimų ir juos nubausti.

4. Už teisinių reikalavimų nesilaikymą represinių sankcijų taikymas reiškia geresnę tų reikalavimų apsaugą, o dažnai ir pastangas įveikti reparacinių sankcijų nepakankamumą, todėl baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas suteikia prielaidas daryti veiksmingą įtaką juridinių asmenų veiklai siekiant esminio aplinkosaugos politikos principo – prevencijos, o kartu ir darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo. Baudžiamoji atsakomybė padės siekti darnaus vystymosi tikslų, jei baudžiamųjų sankcijų taikymas juridiniams asmenims už aplinkosauginius nusikaltimus išlaikys pusiausvyrą tarp skirtingų tikslų – juridiniai asmenys, patyrę griežčiausios teisinės atsakomybės poveikį, nedarys aplinkosauginių nusikaltimų, tačiau neigiamos baudžiamosios atsakomybės pasekmės leis juridiniam asmeniui toliau plėtoti ekonomiškai ir socialiai naudingą veiklą.

LITERATŪRA

1. **Shah, A.** *Corporations and the Environment*. <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Corporations/Environment.asp> [žiūrėta 2006 08 08].
2. **Файзиев, Ш.** *Юридическая ответственность за нарушение экологического законодательства*. <http://www.supcourt.gov.uz/ru/bulet16.htm> [žiūrėta 2006 01 24].
3. *Lietuvos Respublikos nacionalinės darnaus vystymosi strategijos projektas*. <http://www.am.lt/VI/files/0.063911001049192382.pdf> [žiūrėta 2006 05 06].
4. *Sustainable Development: The Role of Supreme Audit Institutions*. INTOSAI Working group on Environmental Auditing, 2004. [http://www.environmental-auditing.org/intosai/wgea.nsf/viewContainerPub/eng03pu_guidesusdevsairole.pdf/\\$file/eng03pu_guidesusdevsairrole.pdf](http://www.environmental-auditing.org/intosai/wgea.nsf/viewContainerPub/eng03pu_guidesusdevsairole.pdf/$file/eng03pu_guidesusdevsairrole.pdf) [žiūrėta 2006 05 15].
5. *ERPB Aplinkos apsaugos politika 2003*. Patvirtino ERPB Taryba: 2003 m. balandžio 29 d. <http://www.ebrd.com/about/policies/enviro/policy/lith/policylt.pdf> [žiūrėta 2006 05 05].
6. *Greenpeace. Corporate liability*. <http://www.greenpeace.eu/issues/corplia.html> [žiūrėta 2006 08 08].
7. **Fortney, D. C.** Thinking Outside the „Black Box: Tailored Enforcement in Environmental Criminal Law. *Texas Law Review*, Volume 81, Number 6, May 2003. <http://www.utexas.edu/law/journals/tlr/abstracts/81/81fortney.pdf> [žiūrėta 2006 08 30].
8. **Lazarus, R. J.** *Meeting the Demands of Integration in the Evolution of Environmental Criminal Law: Reforming Environmental Criminal Law*, 83 GEO. L. J. 2407, 1995.
9. **Adler, R. W.; Lord, Ch.** Environmental Crime: Raising the Stakes // 59 GEO. WASH. L. REV. 781, 782, 1991.

10. **Preston, B. J.** *Principled Sentencing for Environmental Offences*. [http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lec/ll lec.nsf/vwFiles/EDO_Conference.pdf/\\$file/EDO_Conference.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lec/ll lec.nsf/vwFiles/EDO_Conference.pdf/$file/EDO_Conference.pdf) [žiūrėta 2006 09 02].
11. **Greenpeace.** *Corporate liability*. <http://www.greenpeace.eu/issues/corplia.html> [žiūrėta 2006 08 08].
12. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. I-2223.
13. Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. I-1550 „Dėl valstybinės aplinkos apsaugos strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 103-2347.
14. **Marcijonas, A.; Sudavičius, Br.** *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996.
15. **Bakaveckas, A.; Dziegoraitis, A. ir kiti.** *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2005.
16. **Lin, A.** The Unifying Role of Harm in Environmental Law. *Wisconsin Law Review*, Vol. 3, 2006. <http://ssrn.com/abstract=889775> [žiūrėta 2006 03 08].
17. **Del Frate, A. A.; Herman, A.; Benjamin, V.; Heine, G.; Norberry, J.; Prabhu, M.** *Environmental Protection at National and International Levels: Potentials and Limits of Criminal Justice*. http://www.iuscrim.mpg.de/verlag/online/Band_S68/4_overview.pdf [žiūrėta 2006 04 05].
18. **Bergkamp, L.** *Civil or Administrative Law to Prevent and Restore Environmental Harm?*. <http://ssrn.com/abstract=283824> [žiūrėta 2006 08 19].
19. **Epstein, R. A.** *Simple Rules for a Complex World*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.
20. **Bergkamp, L.** *The Commission's White Paper on Environmental Liability: A Weak Case for an EC Strict Liability Regime*. <http://ssrn.com/abstract=223108> [žiūrėta 2006 08 09].
21. **Polinsky, A. M.; Shavell, S.** *The fairness of sanctions: some implications for optimal enforcement policy*. *John, M. Olin Program in Law and Economics Working Paper* 167, September 1998. http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=150554 [žiūrėta 2006 02 13].
22. **Šulija, V.; Šulija, G.** Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 41(33).
23. **Faure, M. G.; Visser, M.** *Law and Economics of Environmental Crime: a Survey*. http://www.hertig.ethz.ch/LE_2004_files/Papers/Faure_Environmental_Crime.pdf [žiūrėta 2006 04 06].
24. **Abramavičius, A.; Čepas, A. ir kiti.** *Baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
25. **Tomko, E. J.; Wahl, P. K.** *Criminal Liability Concerns to the Environmental Professional – I Should Have Known Better*. <http://www.akingump.com/docs/publication/391.pdf> [žiūrėta 2006 06 07].
26. **Karpoff, J. M.; Lott, J. R.; Jr.; Rankine, G.** Environmental Violations, Legal Penalties, and Reputation Costs. *Journal of Law and Economics*. <http://ssrn.com/abstract=747824> [žiūrėta 2006 10 11].
27. **Brickey, K.** *Environmental Crime at the Crossroads: The Intersection of Environmental and Criminal Law Theory* // 71 TUL. L. REV. 487, 489 n.5 (1996).
28. **Coffee, J. C. Jr.** Does „Unlawful“ Mean „Criminal“?: *Reflections on the Disappearing Tort / Crime Distinction in American Law* // 71 B.U. L. REV. 193, 219–20 (1991).
29. **Cohen, M. A.** Monitoring and Enforcement of Environmental Policy. *International Yearbook of Environmental and Resource Economics, Volume III*, edited by Tom Tietenberg and Henk Folmer; Edward Elgar publishers, 1999, <http://sitemason.vanderbilt.edu/files/dbRqyQ/monitoring%20and%20enforcement%20working%20paper1.pdf> [žiūrėta 2006 08 22].
30. **Sinton, J. E.; Levine, M. D.** Review of Penalties for Violations of Environmental Statutes in Selected Countries. *Environmental Energy Technologies Division*, 2005. http://www.efchina.org/documents/9_Mark_Levine_Jonathan_Sinton_Penalties_for_Env_Violations_pdf.pdf [žiūrėta 2006 06 06].
31. **Khanna, V. S.** Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve? *Harvard Law Review*, Vol. 109, No. 7, p. 1477, 1996, <http://ssrn.com/abstract=803867> [žiūrėta 2006 07 01].

LEGAL LIABILITY OF LEGAL ENTITY IN THE SPHERE OF ENVIRONMENT PROTECTION: PROBLEM OF EFFECTIVENESS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Linas Meškys*

Mykolas Romeris University

Summary

Industrial and other economic activity makes a big influence on environment and quite often such activity determines appearance of harm to nature. The legal entities the major activity aim of which is to seek profit become one of the principal sources of threat to environment. Legal entities striving towards organization activity aims use their economic, political and other social powers, so they are able to make a great negative or positive impact on the life of man, society and state. These objective causes determine the demand of effective legal regulation and environment protection and striving towards ensuring the coordinating of economic, social and environmental interests, i.e. realization of sustainable development aims becomes the priority direction of every state.

The implementation of sustainable development the essence of which are mutual harmony and compromise of three equal value environmental, economical and social society aims creates prerequisites not to let to entrench the primacy of economic aim in respect to other aims by the same not making absolute the environment and creating conditions for coexistence of aims of equal value. Insufficiently effective implementation of sustainable development aims creates legal ecological safety threat which encroaches both to the fundamental principle of legal safety able to ruin the basis of a legal state.

One of the measures able to ensure the implementation of sustainable development aims is the institute of legal entities legal liability in the environmental sphere and its effective application.

In Lithuania three sorts of legal entities legal liability can be applied – civil, criminal and administrative liability. But civil liability of legal entities in the environmental sphere is not the most effective legal liability sort aiming to implement aims of sustainable development. Aiming to ensure legal entities environmental law violations prevention the civil and environmental liability institute must be applied together with public liability, i.e. criminal and administrative liability institutes the major destination of which is the prevention of environmental law violations. However, the criminal liability institute of legal entities in the environmental sphere due to its strict

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, lecturer, doctor.

character and hard consequences can be ineffective can be not effective aiming to keep the combinability of three different and contradicting each other aims. In the event of calling a legal entity for environmental crimes to criminal liability or consolidating by legal acts very strict criminal sanctions threat for economic and social aims appears, i.e. prerequisites for environmental aims to blanket two aims of society of equal value are created. Criminal liability of legal entities would be effective in the context of sustainable development only if criminal sanctions applied to legal entities will keep the balance between three different and contradicting each other aims.

Keywords: legal entity, legal liability in the environmental sphere, accordant development.